

A g y m n a s i u m.

Köznevelésünk érdekében legélénkebb mozgalom mutatkozik középtanodáink — jelesen gymnasiumaink körül. Az „Organisations Entwurf“ nyomán életbe léptetett szervezet egészen megváltoztatta volt gymnasiumaink hajdani szervezetét, s ha őszintén akarunk szólani, mi kik mind a régebbi, mind pedig az Entwurf által előidézett viszonyokat gyakorlatból ismerjük, kénytelenek vagyunk bevallani, hogy az idegen hatalom által réánk erőszakolt szervezet valójában áldásos hatású volt gymnasiumainkra s annak nyomán egész köznevelésünkre. Hitfelekezetünk s mondhatni hazánk összes gymnasiumaiban nagyobbára az Entwurf nyomán felállított szervezet van jelenleg életben, néhol némi módosításokkal, s e módosítások is jobbára csak a tantárgyak béosztására vonatkoznak.

Az Entwurf által megállított szervezetet életbe léptetett hatalom és idegen befolyás elenyésztével, számtalan irányu reform törekvések merültek fel részint a gymnasiumokat tartó vallásfelekezetek kebelében, részint az irodalomban, a kormány s ma holnap a törvényhozás útján. A reform szükségessége különösen három okból sürgettetik. Azt állítják ugyanis, hogy gymnasiumaink jelen szervezetökben kizárólag tudományos — humanisticus — intézetek s annál fogva korunk reális igényeinek nem felelnek meg, mint-hogy a reál tudományokra és az iparos életre szükséges ismeretekre nincs tekintet. Ebből foly a második hiány, az tudni illik, hogy a gymnasiumba lépett növendékek telyesen a gymnasiumi tanfolyamra vannak szorítva, mert hajlamaik, és képességeik fejlődésével, és annak irányának változtával nem léphetnek más fajtáju, jelesen pedig a reál iskolába. Harmadik hiányául a gymnasiumi jelen szervezetnek azt hozzák fel, hogy a magasabb — egyetemi szaktudományok tanulhatására nem készíti el kellően a növendékeket. E három állítólagos hiány pótlására állanak elé napjainkban az ujjabb meg ujjabb szervezeti tervek és javaslatok; e három állítólagos hiányon való segítség vágya sugallatta a nagyméltóságú vallás és közoktatási miniszter ur által készített szervezetet és törvényjavaslatot is, mely lényegében is, de leginkább alakjában telyesen megváltoztatni szándékszik gymnasiumaink jelen szervezetét.

Állítólagos, képzelt hiányoknak nevezők az ellenvetéseket, melyeket a jelen szervezet ellen fel szoktak hozni, igen mert meggyőződésünk szerint, megfontolva a gymnasium hivatását, világosan kitűnik, hogy a felhozott hiányok közül némelyek csak képzeltek; sőt az is, a mit tévesen hiánynak tartanak, tulajdonképpen előny.

A gymnasium célja, és hivatása a mi nézetünk szerint, mint neve is mutatja az emberi léleknek, a növendékek szellemi képességeinek, erőinek minél több oldalu — általános fejlesztése, ítélő, okoskodó tehetségöknek, a szép izlés, a magas és nemes érzelmek fejlesztése, szilárdítása. E formális képzést a tudomány által eszközli a gymnasium. Vagy határozottabban beszélve a gymnasium hivatása, hogy nyolcz évi fokozatos és általános képzés után a belőle kilépő, közepes szellemi tehetséggel, de kellő szorgalommal és akarattal bíró 18 éves ifju egyfelől bármely szaktudomány alapos és sikeres tanulására képes legyen, másfelől a szakmáján kívüli más tudományokból is annyit sajátított legyen el, a mennyivel a kor általános műveltségi viszonyaihoz képest az életben és társadalomban, minden tudományos pályán levő művelt embernek birni kell E szerint a gymnasium valójában tudományos célú intézet, a mennyiben a magasabb tudományos képzésnek előiskolája, s ennél fogva nem bévégzett egész, hanem csak kezdet és alap, melyet az egyetem és élet végez bé. A gymnasium e hivatásának tekintetbe vételével kell megítélnünk és megszabnunk munkálkodása körét, e hivatáshoz kell mérnünk a sikert, melyet a gymnasiumtól várunk és követelünk, e hivatás tekintetbe vételével kell megítélnünk a nehézségeket is, melyeket mint hiányokat gymnasiumaink ellen fel szoktak hozni. •

Kizárólag humanisticus irányuak levén gymnasiumaink, korunk reális irányu igényeinek nem felelhetnek meg; e feltevésből indulva ki idomitgatják, s idomitja különösen a közép iskolákat illető törvényjavaslat a gymnasiumok négy alsó osztályát, ugynevezett reál-gymnasiumokká. Az egy oldalu humanismus vádja valójában iskoláink hajdani szervezetét méltán megillette; azonban az Organisations Entwurf által teremtett s annak nyomán később általunk életbe léptetett módosítás után e váddal méltatlanul illetnök a gymnasiumot. Lényegileg miben áll jelen szervezetökben a gymnasiumok humanisticus iránya? A görög és latin nyelvnek terjedelmes tanításában; s a real irány kedvéérti változtatás anynyiból áll, hogy a görög nyelv a gymnasium hat alsó osztályából kizáratott, s a felsőbbekben is csak némely tanulókra tétetett kötelezetté; azok a

tantárgyak például, melyek a mostani ugynevezett reálgymnasium tantervébe fel vannak véve, az Entwurf által életbe léptetett s később módosított szervezetben majd mind megvannak és taníttatnak; az egy görögnyelv van teljesen kizárva az eddigi szervezet szerinti négy alsó osztályból. Ezt különben részünkről is helyesnek találjuk, s kik gymnasiaumaikról tíz év óta szabadon rendelkeznek, már régóta kizárták gymnasiaumaik alsóbb négy osztályaiból; ennél fogva tehát ez osztályoknak a reál képeztetés tekintetéből sem igen volt szükségök új szervezetre, leginkább didacticai tekintetből a tantárgyak beosztásán kellene némi módosításokat tennünk.

A törvényjavaslat szerint e négy osztály ki- vagy reál-gymnasium név alatt önálló szervezetet nyerne, béfejezett munka-körrel, sokoldalú hivatással, a menyinyiben egyfelől előiskolája lenne a további gymnasiumi, vagy reál képezésnek, más felől bévégzett tanfolyam lenne azok számára, kik ennek végeztével az életbe lépnek ki. Hármassal lévén célja e négy éves tanfolyamnak, természetesen lehetetlen, hogy mindenkinek egyaránt, különösen pedig kellő mértékben szolgáljon. A reál- vagy más szakiskolákba lépőknek például semmi szükségök sem lévén arra, hogy a latin nyelvet négy éven keresztül teljes mértékben mint főtárgyat tanulják, az arra fordított tetemes idő valóságos veszteség reájok nézve, annyival inkább, mert pályájok további folytatásban nincs alkalmok, hogy e nyelvben szerzett ismeretöket értékesítsék, hanem ha kivételesen ismét át nem lépnek a gymnasiumi tanfolyamra, miként ezt a törvényjavaslat indokolása szerint tehetik. A fél-fél éves természet- és vagyteni futolagos rövid folyam pedig nem igen nyújt anynyi szolgálatot a reál irányának, hogy azért a gymnasium ez osztálya növendékeit, más tárgyak rövidítésével arra szorítsuk; hiszen a növendékek akár a reál iskolába, vagy gazdasági intézetbe, akár képezdében lépnek, akár a gymnasiumban maradnak, azokat a tantárgyakat később bővebben, kellő készütséggel úgy is tanulják. Oly egyesekért, kik a négy gymn. osztály végeztével az életbe lépnek, tehát egyes kivételekért a rendszeren erőszakot tenni nem szabad, annyival inkább, mert tapasztalatom szerint azon növendékek közül, kik a IV. gymn. osztályt elvégzik, csak ritkán lép ki az életbe egy-egy, a nagyobb rész megmaradt a tanulói pályán. E szerint az átalakítás fő céljára a reál képezésre nem munkál kellően az átalakított reál gymnasium.

Leginkább szolgál szerintem a törvényjavaslati tervezet szerinti kis- vagy reál gymnasium, a gymnasium céljára. A gymnasium

négy alsó osztályának főbb célja a nyelvészet; e tervszerint e négy osztály számára az anyanyelv mellé két idegen nyelv van felvéve, ugymint a latin és német. S e szerint három nyelv; ezt szükségesnek és elégségesnek is tartom, a sorrendet azonban nem helyeselhetem.

Fejlett koru s az anyanyelvbeni alapismerettel és nyelvérzékkel felkészült növendékeknek több nyelvet egyszerre jó sikerrel lehet tanítani; de a gymn. alsóbb osztályainak fejletlen, s az anyanyelv ismeretében sem képzett növendékeinél több nyelvnek egyszerre való tanulása zavart és értetlenséget okoz. Igen helyesnek tartom a törvényjavaslati szervezet azon intézkedését, mely szerint az idegen nyelvek két évi időközzel vétetnek fel tantárgyakul. Én azonban mind neveléstani szempontból, mind pedig az élet által igényelt okokból helyesebbnek tartom évenként venni fel egy-egy új nyelvet, úgy, hogy mindenik esztendőben egy nyelv legyen a főtantárgy. E szerint az első évben jöjjön az anyanyelv, hetenkénti négy órával; második évben a német, hetenkénti hat vagy több órával; a harmadikban a latin hasonló módon. Az ily módon beosztott nyelvészeti főtantárgyakhoz illő arányban csatlakozván a reál tantárgyak, az így szervezendő alsó két osztály, s ha a latin nyelv megkezdése a negyedik osztályba tétetnék, a három első osztály tulajdonképpen a reál és polgári iskola három első osztályaival párhuzamos osztály lenne, és addig, míg hazánkban kellő számú alreál és polgári tanodák állanának fel, azok helyét igen jól pótolnák, anélkül hogy a gymnasium tulajdonképpeni célja és hivatása ez által kockáztatva lenne.

Azonban vélekedésem szerint a gymnasiumnak legfeljebb három alsóbb osztályát lehet mind a gymnasium mind pedig a reál iskola hivatásának veszélyeztetése nélkül ily módon ugyyszólvá összeházosítani. Tagadhatatlan ugyan, hogy eddig és jelenben többen léptek és lépnek ki a gymnasium alsóbb pár osztályából közvetlenül más, jelesen az iparos pályára; igen természetes. Hazánkban ugyanis mondhatni napjainkig a középtanodai nevelés és tanítás kizárólag a gymnasiumokra volt utalva, nem lévén más intézetek. Az olyan szülők tehát, kiknek az elemi iskolákat végzett fiai még igen fiatalok voltak az iparos pálya megkezdésire, vagy a kik fiaikat magasabb képezetésbe törekedtek részesíteni, mint a menyit az elemi tanfolyamba nyerhetek, fiaikat a gymnasiumba adták, hogy ott pár évig még tanuljanak, mivelődjenek. Ezért oly népek jelenben a gymnasiumok alsóbb osztályai. E bajon azonban

már részint segítve van az 1868. évi XXXVIII. törvényczikkben rendelt polgári iskolák s a jelen törvényjavaslat szerint felállítandó alreál iskolák által; anynyira, hogy ezután a szülők az elemi és népiskolákat végzett fiaikat oly intézetbe vihetik, a melyeket a gyermekek szellemi természetes képessége és saját magok egyéni körülményei számbavételével legcélszerűsabbnak s gyermekeik jövőjére leghasznosabbnak tartanak.

A gymnasiumok alsóbb osztályait jelen szervezetökben sem elég méltán, annál kevésbbé illetheti a humanisticus egyoldalúság és a reálék teljes elhanyagolásának vádja, ha a latinnyelvnek a harmadik vagy negyedik osztályba tételével a nyelvészeti oktatást az általom ajánlott mód szerint indítatjuk meg és rendezzük bé.

Az egyoldalú humanismus vádja — vélekedésem szerint — még kevésbbé méltán illeti a gymnasiumok felsőbb osztályait, hol a formalis képzés megszűnván, a tanítás határozottan tudományossá válik mind magokat a tantárgyakat, mind pedig azok tanításának módját illetőleg. Az emberi tudás tárgyai, azok a tárgyak, melyekkel korunkban az emberi szellem foglalkozik, mind fel vannak véve a felgymnasiumi oktatás keretében: a szám- és mértan, a természettan és terményrajz, a vegytan, szóval az ugynevezett reál tudományok s azok rendszerei rendszeresen tanítatnak. Való ugyan, hogy a költészet- és szónoklat elméletére sok pályán talán semmi szüksége sincsen az élet emberének, de tudása egy tudományosan művelt embernek sem káros; de az azzal kapcsolatos nemzeti anyanyelvnek, a nemzeti irodalomnak, azoknak a műveknek, melyekben a nemzet miveltsége, szelleme nyilatkozik, ismerete, tanulmányozása és megkedvelése bár melyik tudományos emberre nézve elkerülhetetlenül szükséges; magyar nemzeti életünknek, lételünknek, egyik nélkülözhetetlen tényezője. A görög és latin írók olvasása valójában csekély reális hasznot, az életre szükséges ismeretek közül keveset nyújt: azokat a gazdasági ismereteket, tanokat, például — melyeket Virgilius georgiconjából merithetni, egy gazdasági iskolában pár óra alatt könnyen, még pedig a tudomány jelen állása szerint jobban is meglehet tanítani, igen de a szellem ama remek miveivel való foglalkozás, azokali barátkozás, mennyire képi, mennyire emeli és nemesíti a növendékek lelkét, s azok az oktatások, magyarázatok, melyeket a tanár az azokali foglalkozás közben növendékeinek nyújt, mennyire gazdagítják ezek ismereteinek tárházát, pallérozzák erkölcsüket, nemesítik jellemüket. A történelem az élet mestere, az emberi szellem munkálkodásának, az embe-

riség életének tükre, melyben a növendékek a multat látni tanulván, megszokják miként kell megítélni a jelent s következtetni a jövőre. Az a rövid bölcselmi folyam, mely a gymnasiumi oktatás keretébe bészorítható, a növendék szelleme munkásságát, gondolkodását és ítéletét szabályozza, s a magasabb speculativ tudományokra kedvet és vonzalmat önt belé.

Igaz ugyan, hogy az ismereteknek azon mennyisége, melyet a növendék a gymnasiumi tanfolyam alatt szerezhet, még nem elégséges arra, hogy korunkban kivált a magas fejlettségű reál szakmák kívánatainak közvetlen megfeleljenek; igaz, hogy az az előmenetel, melyet a tudomány egyes ágaiban a növendékek a gymnasium falai közt tesznek, nem képesíti őket szakképzett emberekké. De a gymnasiumnak ez nem is célja. A gymnasium a tudományos pályák versenyfutóját tartja kezében, azt készíti pályájára s fejtí annak sikerrel leendő megfuthatására benne a szükséges erőt. A gymnasium növendékei csak emberek, nincs közöttök sem mathematicus, sem physicus, sem gépész vagy vegyész, nem theologusok, sem bölcsészek, nem historicusok, vagy zoologusok. A gymnasium nem állít elé szaktudóst. De hivatása és kötelessége oda munkálni és növendékeit oda fejleszteni, hogy ezek a gymnasium tanfolyam bévégeztével, ennek folytában kifejlett vonzalmok, értelmi fejlettségek, tudományos képzettségök, anyagi viszonyaik, jövőjük megfontolása, utmutatása és parancsa szerint jó mathematicusokká, chemicusokká, theologusokká, szóval jó szaktudósákká képezhessék, művelhessék magokat.

Az is igaz, hogy a gymnasiumban nyert képzettség egy magára senkinek sem ad a kezibe kenyeret. S hogy másfelől a gymnasium hivatásának az én felfogásom szerinti meghatározása materialis irányu korunk felfogása szerint igen elméletinek, ideálisnak látszik, s talán az élet igényeinek, szükségéinek nem telet meg; nem eszközölvén a magasabb reális képzést. A mindennapi hasznosságot, az iparos élet szükségéit véve tekintetbe, a gymnasiumi oktatást erre nézve magam sem látom kielégítőnek, teljesen célszerűnek; igen, de erre is csak azt felelhetem, hogy a gymnasiumi oktatásnak ez nem is célja, s a gymnasiumnak nem is hivatása ennek szolgálni; eddig a szakiskolák hiányában kénytelen volt szolgálni, s a vallás és közoktatási minisztérium által ajánlott reál-gymnasium két alsóbb osztályának az én vélekedésem szerinti módosításával még ezután is szolgálhat. Egyébaránt a reális tanítás jövőjét és sikerét én már biztosítva látom különben is részint a

törvény által már elrendelt polgári iskolák, részint a középtanodai oktatásról szóló törvényjavaslatban ajánlott álreáltanodák által, s meg vagyok győződve, hogy ha a nagyméltóságu miniszternek sikerül, különösen a polgári iskolákat, a törvényszerinti szám szerint felállíttatni s virágzó állapotra emelni, örök elismerésre, hála-ra kötelezi el maga iránt társadalmunk egyik nevezetes osztályát: ugyanis a nagy száma s társadalmi állásánál fogva igen jelenté-keny bourgeois, kizárólag ez intézetre van utalva, ebben szerzi tudományos képeztetését, ebben eszközi művelődését.

Magasabb réal-szakképzettséget sem nyújt a gymnasium az ő növendékeinek, ezért is tartják sokan hiányosnak és céltalan-nak a gymnasiumi tanfolyamot, s ezért állították és állítják a fel-sőbb réaliskolákat előkészítő intézetül a műegyetemre. Valójában ismerve korunk reális áramlatát, ismerve az életet, mely saját emberi és polgári tartozásai teljesíthetéseért az ember ereje, mun-kássága nagyobb részét igénybe veszi, tudva azt, hogy napjainkban a szellemibb munkásság és képesség a reális tudományok útján, az anyagi téren értékesítheti inkább magát, s ennél fogva a reális-meretekben és tudományosságban képzettséget maga az élet igényli és keresetté teszi; ha a gymnasiumi tanfolyam a növendékeknek ez iránybani készülését gátolná vagy akadályozná, magam is elítél-ném s megváltoztatandónak tartanám. Ámde teljesen és tökélete-sen meg vagyok győződve arról, hogy a gymnasium éppen oly jól, sőt merem állítani, jobban képes elkészíteni a műegyetemi tanfo-lyamra növendékeit, mint a fel-reáliskola az övéit. És ez a két fajtájú intézet természetének, munkálkodásának és hatásának ter-mészetes következése. A réaliskolában a növendékek szellemi mun-kássága mondhatni kizárólag egy bizonyos, meghatározott irányba levén terelve és vezetve, bizonyos korlátoltsággal, félszeg kép-zettséggel lépnek a műegyetembe, mely félszedséget e hasonló irá-nyu és munkásságu intézet sem bir kipótolni, helyrehozni. S ha a fel-reáliskola növendékei talán több gépíes készséget visznek a mű-egyetembe, a gymnasium növendékei magasabb értelmi fejlettség-gel lépnek abba, mely magasabb értelmi fejlettségre a gymnasium-nak az emberi szellem általános természetéhez szabott, minden irá-nyu képzése, s az egyes tudományoknak bár csekély mértékben, de öszhangzatos elsajátítása által emelkedtek. E magasabb értelmi, szellemi általános fejlettségöknél fogva képesebbeknek kell lenniök a műegyetemeni tanulásra is, mint a {réáliskola növendékei; any-nyival inkább, mert egy évvel korosabbak is, mint a réaliskola

növendékei, a mi fejledező korban, mindnyájunk tapasztalata szerint, nagy különbség. A gymnasiumi tanfolyamnak a reáliskolai felletti előnyét magok a műegyetemek is elismerik; hiszen valamint minálunk, úgy Németországban, Franciaországban, sőt a reális oktatás hazájában, Belgiumban is a műegyetemen szivesebben fogadott újonczok a gymnasiumokból és az ezekkel rokon athenaeumokból menő növendékek, mint a fel-reáliskolákból belépők.

A gymnasium e szerint nem csak nem gátolja, akadályozza a magasabb reális képzést, a műegyetem sikeres hatását, sőt annak mondhatni csak az munkálván kellően kezére, a gymnasiumi jelen szervezet szerinti tanfolyamot e tekintetben is czélszerűnek, elégségesnek tartom; sőt tovább megyek s bár tartózkodva kimondom, hogy én jól szervezett gymnasiumok mellett, a fel-reáliskolákat valóságos fényűzési cikkeknek tartom, s ha tőlem függene, a műegyetemi, magasabb reális képzés útját is a gymnasiumon vezetném keresztül. Azokat, kik ez állításomat netalán együgyűségnek, elfogultságnak, vagy botor merészségnek neveznék, hosszas indokolás helyett az életre és gyakorlatra utasítom. A reáliskola eszméje Németországé: volt idő, midőn ez eszme ott is éppen oly divatos volt, mint minálunk most, a kormányok és az egész nemzet versenyezett a reáliskolák állításában, az ifjuság tódult az új intézetbe, a gymnasiumokat reáliskolákká alakították, és ma már a polgári s ezekkel rokon, alsóbb fokú ipariskoláknak száma folytonosan gyarapszik, az ily intézetek szépen virágoznak, ellenben a reáliskolák száma naponta apad, anynyira, hogy, például Poroszországban, ma kétanynyinál is több gymnasium van, mint reáliskola. És miért? mert a divatos mámorból némi csalódásra ébredtek fel, s átlátták, hogy a reális iskolák által képviselt irány nem csak a tudományos magasabb műveltség, de még az élet igényeinek sem felel meg: a reáliskolákból kikerült fiatalok nagy sergéből azon nagyobb rész, mely nem ment a műegyetemre, félszeg és hiányos képzettsége okán nem birt elhelyezkedni a társadalomban, s éppen ezért az egyes kormányok, hogy e bajon segítsenek, szükségesnek látták, hogy a reáliskolák növendékei előtt nyissák meg az erdészeti-, bányászati- és postahivatalok ajtóit, sőt a közigazgatás és igazságszolgáltatás körébe is felvették az alsóbb, kezelő állomásokra, és így a téves irány miatt igen sok szép tehetség lett elbénítva, alárendeltségre kárhozthatva. Hasonló okok mindenütt hasonló következtetéseket eszközölvén, hasonló ferdeség és baj követ-

keznék be nálunk is, ha a közép nevelés kiválóan reálirányba tereltetve, a reáliskolákba vitetnék.

Végül is, ha a gymnasium kiválóan humánus irányu intézet lenne, s ha határozottan megáll azon hivatása és célja mellett, hogy a tanulói pályára szánt növendék seregben a magasabb tudományos műveltség iránt hajlamot és kedvet ébresztszen, hogy annak útját megmutassa s a növendékeket ezen elindítsa, s hogy ennél-fogva a társadalmi magasabb culturának megkezdője, tényezője legyen, ne aggódjunk rajta, ha ifjúságunk a szellem magasabb tájai felé vezettedik; eléggé fogja majd gátolni emelkedésében az élet, anyagi terheivel. Jobban ismerem az életet, hogysen a vagyon szerzést Horatiussal mocsoknak és szenyfoltnak tartsam; de mégis azt állitom, hogy korunk materiális, anyagi iránya ellen egyik biztosabb óvszer lehet a gymnasium által megkezdett tudományos műveltség terjesztése, szilárdítása. Őrizzük meg nemzetünk ifjúságán e zománczot; istápóljuk törekvésében. És nemzeti műveltségünk kitől várhatja méltóbban ez irányban a pártolást, mint ragyogó, nemes és valójában h u m á n u s szellemű közoktatási miniszterünktől.

Másik vád, melyet a gymnasium ellen felhoznak, az, hogy növendékeit nem készíti el kellően a magasabb szakintézetekben, egyetemekben, akadémiákban jó sikerrel való tanulásra, képzésre. Ha ez állítás való, akkor a gymnasium hasztalan, nem felelven meg hivatásának. Vajjon méltán illethetni e váddal a gymnasiumot? Vádolják a gymnasiumot azzal, hogy humanisticai, s mégis, miként fennebb látók, e humanisticai jellegű gymnasium, a kizárólagosan a reáltudományokban magasabb szakképzettségre munkáló műegyetemek számára jobban elkészíti a növendéket, mint a kizárólag reálirányu és jellegű fel-reáliskola; s miután ez áll, fel lehet-e tenni, hogy a többi magasabb szaktudományokra, melyek inkább humanisticai irányuak és jellegűek, a hasonló irányu és jellegű gymnasium ne készitené el eléggé növendékeit? Részemről hosszas tapasztalás után arról vagyok meggyőződve s azt látom, hogy minden olyan növendék, ki a tudományos pályára a természettől eleve elegendő szellemi képességet, talentumot nyert, s e mellé kellő munkássággal és akarattal bír, midőn nyolcz évi okszerü és általános képzésben részesült a gymnasiumban, ebből kiléptével, 18 éves korában, bármely szaktudomány jó sikerrel megtanulására képes. A középtanodai oktatást illető törvényjavaslat indokolásában ez állítással szemben az akadémiák és egyetemek tanárainak ellenkező állítása hozatik fel. Szabad legyen itt kimondanom, hogy

az említett tanárokat e tárgyban nem tartom anynyira illetékeseknek ítéletet mondani, mint a gymnasium tanárait. Az egyetemi tanár az egyetem jellegéhez hiven, minden mellékes tekintettől menten, arra törekszik s az a kötelessége, hogy saját szaktárgyát minél érdekesebben s a hallgatóságra nézve minél sikeresebben adja elé, nem szabja magát személyhez, vagy meghatározott formákhoz; hallgatói értelmi fejlettségével nem gondol, anynyival kevésbé, mert nincs is alkalma kiismerni, a nagyobb részszel soha sem is beszél, legfeljebb a beiratáskor látja pár perczre; miként tudna tehát ítéletet mondani arról, hogy a gymnasium növendékei mily készütséggel lépnek az egyetembe. Az akademiák tanárai gyakrabban foglalkoznak ugyan az ifjakkal, de nem anynyira, hogy megmondhassák: mily állapotban kerültek és kerülnek kezeik közé. Mi, a gymnasiumok tanárai, kik naponta érintkezünk és foglalkozunk növendékeinkkel, kik nyolcz évig kísérjük eléhaladásaikban, kik ismerjük képességeiket, készütségöket; másfelől ismerjük az egyetemek és magasabb szakintézetek természetét, hivatását és munkakörét; mi egyedül vagyunk képesek megbírálni és megítélni azt, hogy a kezeink közül kikerülő növendékek mire képesek.

Ha a gymnásium jelen szervezetében nem képes a növendéket a szaktudományoknak az egyetemen vagy más szakintézetekbeni tanulására elkészíteni, annál kevésbé lenne képes a három irányu lyceumi szervezettel, mely eddig eléadott nézeteimhez képest a gymnasiumi oktatás öszhangzatos rendszerének teljes felzárása lenne.

A törvényjavaslat szerinti lyceumi szervezet intézkedése nyomán a növendékeknek már 16, sőt mivel a törvényjavaslat szerint kilencz éves korukban is beléphetnek a gymnasiumba, már 15 éves korukban pályát kell választaniok, s el kell magokat határozni a reális, a jogi és bölcselmi szakok közül valamelyikre. Én ezt lehetetlennek tartom, mert nem látom át mily okon és mily alapon történhetik ez elhatározás? A szakpálya választásában bár mellékes, de mégis igen lényeges tényező a tanuló növendékek és tanítató szülők anyagi viszonya; költséges és terhes viszonyaink között, a növendékek, különösen pedig a költsékezést nehezen bíró szülők azt nézik: melyik szakpálya nyújtja a jutalmat előbb és nagyobb mértékben; de e mellékes tényező mellett bizonyosan leglényegesebb határozó ok a növendékeknek a választandó szaktudomány iránti hajlama és szeretete. E hajlam és szeretet pedig csak is magával a tudományval való foglalkodás, megbarátkozás után

fejlődik ki; de mivel a 16 vagy 15 éves gyermek a gymn. hat osztályában, kivált a törvényjavaslat szerinti tervezet szerint még tudománytal nem is foglalkozott, nem különösen anynyira, hogy azzal megbarátkozott legyen, igen természetesen hajlam és szeretet sem fejlődhetett benne valamely szaktudomány iránt, következésképp nincs mi vezérelje a szakpálya választásánál. S mert „ignoti nulla cupido“ a korai szaktudomány választása csak külső, mellékes hatásokra történhetik. Állítják ugyan, hogy vannak a gyermekekben önkéntes, természetes hajlamok s ezek szerint határozhatják el a növendékek magokat a szaktudományokra. Tudom, hogy a fejledező gyermeki korban véletlen körülmények, észre nem vett hatások és tényezők kelhetnek a gyermekekben hajlamokat és vonzalmakat, melyeket megfejteni nem bírnak; de ugynevezett eredeti, természeti vonzalmakat, kiváló képességeket — megvallo- lom — hosszás tanítói pályámon még nem tapasztaltam a kezem alatt megfordult sok tanuló között, ellenben tapasztaltam azt, hogy minden jóra való növendék a gymnasiumi tantárgyakat egyenlő jó sikerrel mind megtanulta; s tapasztaltam azt is, hogy a jóra való növendék a gymnasiumi tanfolyam elvégzésével abban a szaktudományban, melyet magának választott, vagy választania kellett, mindig jó sikerrel tanult. Lehetetlennek és helytelennek tartom tehát a lyceumi tanfolyamnak szakszerű trifurcatioját, mert e szervezet a természet és növendékek képzése ellenére a szakpálya választást igen korán erőszakolja. De veszedelmesnek tartom azért is, mert a középiskolai oktatás három igen jelentékeny utolsó évet megzavarná és meglazítaná. A gymnasium három utolsó évében kezdődik és foly tulajdonképpen a tudományos oktatás, az alsóbb osztályokban ez mind a tantárgyak, mind pedig az oktatás módjánál fogva inkább formális levén. E három osztályra nézve szükséges tehát, hogy a növendékek az egyes tudományos tantárgyakban öszhangzatosan, kapcsolatosan vezettessenek, s a félszeg egyoldalúság kikerülése tekintetéből minden tantárgyból egyenlő képzettséget nyerjenek, ha tehát a növendék idejekorán el kezd egy irányban haladni, okvetetlen egyoldalú leendő haladása, miveltsége, a mi mind a fiatal, e korban hatalmas terjedékeny ruganyosságú szelleme e sajátságával ellenkeznék, mind pedig jövőre teljes és általános miveltségére kártékony hatással lenne. A gymnasium, vagyis lyceumi tanfolyamnak szakmák szerinti megosztását azért sem tartom czélarányosnak, mert ennek nyomán némely tantárgyak a növendékek önkényes választására, kényére levén fentartva, a ta-

pasztalatlan növendékek nem tudnák magokat tájékozni, s mert a facultativ tantárgyakra is időt kellene szakítani, a kötelezett tantárgyak nem nyújtanának elég anyagot foglalkozásoknak, a facultativ tudományokra pedig nem fordítván kellő figyelmet és gondot, könnyen munkátlanságra és henyeségre vetemednének. E korban még nagyon is szükségök van a növendékeknek a rendszerre; s az intézetnek magának szervezete által ugyyszólva még kalauzolni kell őket. Az ily öszhangzatos vezérlés és képző-hatás hiánya még-érezhetőbb lenne oly lyceumokban, melyekben csak két szak állíttatnék be; vagy a hol a tanfolyam két évre szabhatnék. Véleményem szerint egy organicus és okszerű egész intézeten mellékes tekintetekből ily kivételes erőszakolást követni el soha sem tanácsos, mert lehetetlen, hogy az intézet növendékei károsítása nélkül történhessék.

A gymnasiumi tanfolyamnak a lyceumi szerkezet szerint kilencz évre leendő kiterjesztését sem tartom kívánatosnak és szükségesnek. Anyagias korunkban sietünk élni s minél korábban óhajtjuk szedni fáradozásunk gyümölcsét, élvezni munkánk jutalmát; az iparos pálya növendékeinek már a készülési folyamatban jövedelmez, a tanulói, a tudományos pálya növendékei csak szellemi és anyagi bérházást tesznek az iskolában. És e pályára a készülési útja most is meglehetősen hosszú; a tizenhét—tizennyolcz évig tartó iskolázást mind a tanítató szülők, mind pedig — valljuk meg őszintén — a tanuló növendékek megunják. A gymnasiumok székhelyein lakó növendékek, kézügyben kapván az intézetet, korán beléphetnek a gymnasiumba, s mégis az érettségi vizsgára álló ifjak nagyobb része 19, sőt 20 éves; s azok, kik a 6 éves folyamú népiskolából lépnek a gymnasiumba, legjobb esetben 12 éves korukban kezdenék itt meg a tanulást s 21 vagy 22 éves korukban lépnének az öt vagy hat évig tartó egyetemi tanfolyamra. Ok nélkül ne nyujtsuk hát a gymnasiumi tanfolyamot, mert ha ennek munkakörét és teendőjét hivatásához, természetéhez mérjük, át fogjuk látni egyfelől azt, hogy a rajta végig hatolt növendéknek képesnek kell lennie a szaktudomány tanulásának megkezdésére, másfelől azt, hogy ennek akkor már el is jött az ideje.

A gymnasiumról a fennebbieken eléadott nézeteimet rövidbe foglalva azt állítom: hogy a gymnasium határozottan tudományos intézet lévén, hivatása növendékeinek anynyi általános műveltséget nyújtani, hogy azok annak alapján a k á r m e l y szaktudomány megtanulására képesek legyenek. Ennélfogva lehetetlennek tartom

a középfoku szakintézetekkel, névszerint a realiskoláivali oly szoros összekötését, hogy a növendékek egyik fajtájú intézetből a másikba s meg vissza vándorolhassanak.

A gymnasium céljára megfelelőnek tartom az „Organisations Entwurf“ által nálunk megalapított szervezetet, a tantárgyak beosztására, sorrendjére nézve már több gymnasiumba tényleg behozott és behozandó szükséges módosításokkal; jelesen opportunitási tekintetből az alsóbb fokú szakintézetekkel összeférkezésért a két alsóbb osztálynak az eléadtam mód szerinti átalakítását lehetségesnek és most még szükségesnek is tartom.

Mivel pedig nézeteimmel nagyon megegyezőnek találom azon tervezetet, melyet unitárius egyházi képviselő tanácsunk felhívására kolozsvári főtanodánk igazgatósága még 1867-ben készített, nem tartottam feleslegesnek itt legalább kivonatban közölni füzetünk olvasóival, hogy hitfeleink vele megismerkedhessenek; különösen most, midőn a középtanodai oktatásra szolgáló intézetek szervezése országos kérdés.

A tantervet a következő általános elvek vezetik bé :

Először . . . . .

Másodszor: Iskoláink körül teendő intézkedéseinkben alapul és kiindulási pontul az 1842 és 1843-i egyházi főtanácsok által elfogadott tervezetet kell vennünk: mert a lélektani, — neveléstani s logikai elveket, melyekre azt a tervezetet akkor fektették, hosszas gyakorlat és megpróbálás után is igazaknak, helyeseknek, s gyakorlatilag nemcsak kivihetőeknek, hanem igen hasznosoknak is találtuk.

Harmadszor: A tudomány és tudományos irány mellett vegyük tekintetbe, az életet az ő igényeivel; továbbá polgári, társadalmi, s különösen egyházi viszonyainkat, s ezek szerint ugy igyekezzünk szervezni iskoláinkat, hogy a növendékek képzettsége az élet és társadalom, a vallás és egyház igényeinek megfelelően. Kolozsvári fő iskolánknak pl. oly intézetnek kell lenni, hol az egyszerű mesterember, kereskedő vagy földmives szerény pályájára az írásban és olvasásban, a számtanban, termény és földrajzban, s mindenek felett az anyanyelv gyakorlati ismeretében kellő képességet nyerjen. Szükséges, hogy azok, kik a megállítandó tanfolyamat végezve jogi és politikai pályára, gazdaságra kívánnak lépni, vagy független magán életet élnek, s azok, kik mint papok és falusi iskolatanítók az egyháznak szolgálnak; a nyelvekben és nyelvészetben

s a tudomány egyes részeiben anynyi képezést és készülést nyertek, a megnyit az élet és társadalom igényel azoktól, kik a társadalomban mint tevékeny tagok kívánnak élni, s a kik jogot és igényt tartanak arra a tiszteletre és becsületre, hogy mivel emberekként tartassanak. Szükséges hogy azok, kik a tudományt egyéni vonzalomból, vagy kenyérkeresés végett mivelni akarják, kik szaktudósok akarnak lenni, elérendő céljukhoz a szükséges alapot és előismereteket iskolánkban megszerezhessék. Ennél fogva

N e g y e d s z e r: Kolozsvári főiskolánk bár szám szerint meg nem határozott, de az előadandó tantárgyak s a tanításukban követendő módszer által három — mondhatni — önálló részből állana, mindeniknek saját iránya és célja levén. Az első reális; a második humanisticus vagyis nyelvészeti; a harmadik tudományos lenne, úgy, hogy a három (jelenleg négy. K) első esztendőben a helyes olvasás és írás, valamint a magyar nyelv elméleti és gyakorlati ismerete mellett reális tantárgyakat tanulna a gyermek; a következő öt esztendő alatt fő foglalkozása a nyelvészet lenne, különösen az anyai nyelv, mint a tudományos nyelvészet alapja; továbbá az élő német, valamint a classicus latin és görög nyelv s az ezekre vonatkozó tárgyak. A nyelvészet mellett ebben a szakban képző tulajdonsága és gyakorlati hasznáért felveendő tárgy lenne a földrajz és a számtan. A tudományos rész a hajdani bölcselmet foglalná magába; a bölcslem mellett tantárgyak lennének a magassabb szám- és mértan, természet- és vegytan, rendszeres terményrajz és történelem; továbbá az előbbi folyamban megtanult nyelvek irodalma.

Ö t ö d s z ö r: A vallás tanítása az egész tanfolyamon végig mindig folyna.

H a t o d s z o r: Az összes tanulási idő tizenegy (illetőleg 12). év.

Nyelvészeti I. osztály. = I. gymn.	Magyar nyelv hetenként	2 órán.	
Vallás hetenként	2 órán.	Latin nyelv	6 "
Magyar nyelv	3 "	Német nyelv	4 "
Német nyelv	8 "	Földirat	3 "
Földirat	3 "	Számtan	3 "
Számtan	3 "	Írás és rajz	2 "
Írás és rajz	2 "	Ének	2 "
	összesen: 23 óra.		összesen: 23 óra.

Nyelvészeti II. osztály = II. gymn. | Nyelvészeti III. oszt. = III. gymn.

Vallás hetenként	1 órán.	Vallás hetenként	1 órán.
------------------	---------	------------------	---------

Magyarnyelv	hetenként	2	órán.
Latinnyelv	"	6	"
Németnyelv	"	4	"
Földirat	"	3	"
Számтан	"	3	"
Írás és rajz	"	2	"
Ének	"	2	"
öszvesen: 23 óra.			

Nyelvészeti IV. oszt. = IV. gymn.

Vallás	hetenként	1	órán.
Magyarnyelv	"	2	"
Latinnyelv	"	4	"
Németnyelv	"	3	"
Görögnyelv	"	6	"
Földirat	"	2	"
Számтан	"	3	"
Ének	"	1	"
öszvesen: 22 óra.			

Nyelvészeti V. osztály. = V. gymn.

Vallás	hetenként	2	órán.
Magyarnyelv	"	2	"
Latinnyelv	"	3	"
Németnyelv	"	2	"
Görögnyelv	"	5	"
Betűszámтан	"	3	"
Mithologia	"	2	"
Mathematicai földirat	"	2	"
Ének	"	1	"
öszvesen: 22 óra.			

A Bölcselmi tanfolyamban.

I. Évesek. = VI. gymn. oszt.

Vallás	hetenként	1	órán.
Algebra	"	4	"
Állat és növénytan	"	3	"
Egyetemes történelem	"	5	"
Latinnyelv	"	2	"
Görögnyelv	"	2	"
Németnyelv	"	2	"
Magyarnyelv	"	1	"
öszvesen: 20 óra.			

II. évesek. = VII. gymn.

Vallás	hetenként	1	órán.
Magyarnyelv	"	1	"
Alkalmazott algebra	"	3	"
Természet v. vegytan	"	5	"
Bölcselem	"	4	"
Görögnyelv	"	2	"
Latinnyelv	"	2	"
Németnyelv	"	2	"
öszvesen: 20 óra.			

III-ad évesek = VIII. gymn. oszt.

Természet v. vegytan	het. 5	órán.
Hazai történelem	"	3
Bölcselem	"	4
Magy irod. történelme	"	2
Latin irodalom	"	2
Görög irodalom	"	2
Németnyelv	"	2

öszvesen: 20 óra.

A nyelvészeti öt osztály tantárgyait illetőleg lényegesen eltérünk az újabb időben divatozó tervezetektől. A nyelvészetben pl. az anyanyelv mellett mi is a classicus latin és görögnyelv mellett a németet jeleltük ki, és az idegen nyelvek tanításának sorát ez utóbbival kezdetűk meg, a nyelvtanítás célját tartván szemünk előtt. A latin és görögnyelv tanításában célunk, hogy a gyermek megtanulja azoknak a nyelveknek grammatikáját, a nyelvet magát bírja anynyira, hogy nemcsak a remek írókat tudja olvasni, hanem szabályszerűen írjon is, ki-

vált a latinnyelven; a németnyelvet illetőleg e mellé a czél mellé a nyelv gyakorlati használata — annak beszélése is járul; polgári és társadalmi viszonyaink ezt — legalább még most — minden mivel embertől igényelvén. Már pedig a tapasztalás bizonyítása szerint bármely idegen nyelvben, annál inkább a saját hangokban anynyira dús németben, csak akkor szerezhethet az ember illő folyékonyt, könnyűséget, ha fülét és beszélő szerveit mentől korábban kezdve, mentől huzamosabban gyakorolja.

Tervezetünk szerint a történelem a nyelvészeti folyamból egészen kimaradt, s át van téve a tudományos folyamba, hol mint rendszeres tudomány ennek megfelelő módorban adatik elő. „Mikor az „Entwurf“ hiányait tárgyaltam, a történelem tanításáról elmondottam szerény nézeteimet (Keresztény Magv. 1 kt 123 lap). Elmondottam ott, miért tartom a gymnasiumok alsóbb osztályaiban feleslegesnek és czélellesnek; örömmel tapasztalom, hogy nézeteim, több protestáns atyánkfiai nézeteivel találkoznak: mert tervezeteik szerint a történelem a gymnasium alsóbb osztályaiból vagy merőben ki van zárva, vagy csak Magyarország történelmét vették fel. A vallás és közoktatási minisztérium törvényjavaslatában is csak a III. osztály számára van egy 4 hónapos rövid folyam az általános történelemből; különben a III. és IV. oszt. számára ebben is a hazai történelem van kiszabva. Bár elvileg ezt sem tartom helyesnek, de minthogy ennek az intézkedésnek hihetőleg a lehetett czélja, hogy a gyermek mentől korábban, mentől több úton vezetessék a kedves haza s a nemzet történelme ismeretére, hogy ez által a haza gyermekeiben a nemzeti öntudat és hazaszeretet mentől korábban ébredézzék és fejlődjék, el kell néznünk, ámbár az üdvös czél elérésére nem tartom legészszerűbb eszköznek. De azt, hogy a gyermek a III. vagy IV. osztályban hetenkint 3 órával az egész egyetemes történelmen, úgy szólva, végig zaklattassék, miként több tervezet szerint ajánljatik, sem észszerűnek nem tartjuk, sem a gymnasium czéljával és a nevelés és tanítás józan elveivel nem bírjuk kiegyeztetni; anynyival inkább mert az V. osztályban mindjárt rendszeresen megkezdik a növendék a történelmet tanulni.

A történelem tanítását a gymnasiumok alsóbb osztályaiban is nélkülözhetlen és szükségesnek tartják sokszor, de csak egyes biográfiaiban, azért, hogy a növendék a jó erkölcsöket, a szépet és nemest élőpéldákon szemlélve, az erkölcsiséget, a szépet és nemest

tanulja becsülni, és követésökre buzduljon. Igen, de ezt nem lehet s kell rubrikába szedni, tárgyhoz kötni; a jó és lelkiismeretes tanítónak kötelessége ezt mindig és mindenben szem előtt tartani, s arra munkálni, s annyival inkább, mert bővségesen is van arra alkalom és tárgy, pl. az éppen e korban tanulandó szent történelmekkel való foglalkozásban, az anyanyelv tanítására szánt órákon szokott olvasásnál, valamint a csak hamar megkezdendő latin remekírók, pl. Cornelius fordításakor. stb.

„A közöltük tervezet szerint a nyelvészeti osztályok eddigi tantárgyai közül kimaradt a természet-tan is; részint azért, mert károsnak tartottuk az által megrabolni a sokkal nagyobb képző hatásu, s annál fogva a tanítás célját jobban megközelítő nyelvek, valamint a számtan és földrajz tanítására szánt időt, azután nemcsak feleslegesnek, sőt a gymnasium tudományos irányával és jellemével, s a lélek és neveléstan elveivel ellenkezőnek tartjuk, hogy a növendék az egyes tantárgyakat kétszer tanulja végig; előbb népszerűen, utóbb rendszeresen, miként ez az ismeretes „Entwurf“ nyomán — fájdalom — több önálló magyar gymnasiumban is meghonosodott. Az első vagyis népszerű folyamban a növendéknél a természettani elvek, és törvények megértésére elkerülhetetlenül szükséges számtani képesség mellett, az értelmi fejlettség is hiányozván a tudománynak vagy gyerek játékká, vagy gépiességgé kell törpülni, ennél fogva, a mellett, hogy a drága időt elveszi, még rontólag is hat. Holott majd a bölcselmi folyamban, általán a magassabb osztályokban a növendék szükséges számtani készséggel, kellő értelmi fejlettséggel egy pár hónap alatt igen könnyen s a mi több értelmesen megtanulja azt, mivel két esztendeig hasztalanul kinlódott volna.

Mellőzve van még a nyelvészeti osztályok szokott tantárgyai közül a terményrajz. A terményrajz egy olyan objectiv tantárgy, melyet a növendéknek, s kivált a fiatalabb gyermeknek, úgy a mint elébe adják, meg kell tanulni: az azzal való foglalkozásban tehát a gyermek elemző, okoskodó és következtető értelmi ereje fejlesztésére, ha nem is soha, de valósággal ritkán nyílik alkalom. Pedig az észnek az a gymnasticaja, az értelmi és logikai erők mentől általánosabb fejlesztése, szilárdítása a fő cél az e korbéli növendékek foglalkozásában. Az észnek és az értelmi erőknek és képességeknek képzettsége biztosítja majd a tudományos folyamban, s általán az összes tudományosságban az okszerű biztos sükert; ez által lesz a növendék az

iskola falain tul, künn az életben is helyesen gondolkozó, önálló.

Tagadhatatlan ugyan, hogy a terményrajz, a földrajz megértésére szükséges, másfelől a mindennapi életben igen hasznos, s a reál tudományoknak mondhatni alapja. Igen de a gymnasiumot megelőzőtt elemi osztályokból a terményrajzból anynyi ismeretet kellett a gyermeknek magával hozni, menynyi a nékie tanítandó földrajz megértésére szükséges. A terményrajz gyakorlati alkalmazásának megtanulása pedig nem a gymnasiumok, hanem a reál tanodák körébe esik. És ha fejlettebb korban rendszeresen tanulja a növendék a terményrajzot, mint tudományt, a rendszer is a tudomány kulcsát adja kezébe, melynek segítségével aztán biztosan haladhat abban, mint szaktudományban, s ezen az úton már a gymnasiumban tanulhat anynyit ebből a tudományból, a menynyi egy általános műveltségü és képességü embernek szükséges.

Azonban részünkről is azért, hogy a növendék foglalkozásának egyformaságában kevés változatosság is legyen élvezetül és csemegeül ajánljuk a fűvészetet, mint kellemes és hasznos tanulmányt és foglalkozást, s mint jó alkalmat arra, hogy a növendékek a tanítóval a testet és lelket egyaránt üditő, erősítő kirándulásokat tegyenek.“

Részemről azt tartom, hogy a termény rajzat e tervezet szerint is bé kellett volna osztani az alsóbb osztályokba: részint mert a hetenkénti tanulási óra számot lehet szaparítani, részint azért, hogy a tanulandó monographiakban anyagot szerezzon a gyermek, a tárgynak később történendő rendszeres tanulásához. Ha pedig a szakiskolákkal való férkezés tekintetéből a reál gymnasium szerint módosítanók gymnasiumaink alsóbb osztályait, a terményrajzra kiváló tekintettel kellend lennünk.

Az egyes tantárgyaknak az egyes osztályokra való kiszabása és beosztása s e szerint az oktatás irányának és mértékének megállítása után az iskola igazgatóság javaslatát így zárja bé:

„Hogy iskoláinkban szaktudósokat képezzünk, nem tehetjük, de igen azt, hogy az egyes tudományokat növendékeinkkel megismertessük, irántuk hajlamot, kedvet éleszszünk bennök, s egyszersmind képessé tegyük arra, hogy magasabb intézetekben biztosan és jó sikerrel képezhessék és tökéletesithessék magokat.“